

Humanizácia mestských sídel

Ing. arch. Ján Kupec, Ing. arch. Juraj Kalus, Ing. Klára Jančurová: *Krajinnoekologické determinanty ďalšieho rozvoja sídelnej aglomerácie Banská Bystrica*, RNDr. Pavol Radváni, CSc.: *Sociokultúrne a priestorotvorné aspekty humanizácie miest*, doc. Ing. arch. Robert Špaček, CSc.: *Príspevok k analýze urbánnej demokracie*, Ing. arch. Ján Komrska, CSc.: *Základné princípy humanity okcidentálneho (západného) mesta*, doc. PhDr. Ján Pašiak, PhD.: *Interdisciplinárny prístup k humanizácii miest*, prof. Ing. Viera Medelská, DrSc., Ing. arch. Arnošt Mitske, Ing. Rudolf Surový: *Humanizácia mestských sídel*, doc. Ing. arch. Mária Samová, CSc.: *Humanizácia architektúry – architektúra bez bariér*, doc. Ing. arch. Rudolf Masný, DrSc.: *Architektonické kvality obytného prostredia*, PhDr. Alexandra Bitušíková: *Priestory sociálnej integrácie v urbánnom prostredí*, doc. Ing. arch. Bohumil Kováč, PhD.: *Možnosti územného plánovania na dotváranie charakteru – príklady peších zón v pamiatkovom prostredí*, doc. Ing. arch. Eva Kádová, CSc.: *Revitalizácia a identifikácia mestského obytného prostredia*, doc. Ing. arch. Dagmar Kaliská, CSc.: *Súvislosti humanizácie a využívania podzemia*, MUDr. Luděk Hochmuth: *Alergické ochorenia vo vzťahu k životnému prostrediu*, doc. Ing. Vladimír Čaboun, CSc.: *Využitie biochemických a biofyzikálnych vplyvov lesných drevín pre environmentálne biotechnológie a ozdravenie životného prostredia*. *Tematický okruh moderovali Ing. arch. Alexandra Berková a prof. Ing. Ján Supuka, DrSc.*

Humanizácia mestských sídel bol názov druhého tematického okruhu III. celoslovenskej konferencie s medzinárodnou účasťou, ktorá sa uskutočňuje od r. 1992 (v rámci medzinárodného súťažného festivalu ENVIROFILM). Trvalý názov konferencie **Krajina, človek, kultúra** predstavuje interdisciplinárne integrujúci referenčný rámec, v ktorom sa pre jednotlivé roky spresňujú aktuálne tematické okruhy. V r. 1998 sa okrem spomínanej **Humanizácie mestských sídel** konferencia zaoberala ešte 2 okruhmi problémov – 1. **Urbanizovaná krajina (Typológia, stupeň antropického vplyvu)**, 2. **Vidiecke sídlo a problematika jeho obnovy**. Podujatia iniciuje a organizuje Slovenská agentúra životného prostre-

dia v Banskej Bystrici. Príspevky z konferencií sú publikované v zborníkoch, vydávaných SAŽP Banská Bystrica.

Krajina, človek, kultúra je v tejto oblasti jediná konferencia, ktorá postupne nadobúda skutočne multidisciplinárny charakter. Slovo "nadobúda" vyjadruje proces rozširovania reprezentantov odborov zaoberajúcich sa problematikou krajiny, človeka a kultúry zo širšej optiky, v ktorej prevláda celostnosť a v nej vzájomná previazanosť nad úzkymi, parciálnymi, izolovanými odbornými problémami. Práve hraničné oblasti medzi zastúpenými technickými, prírodovednými a humanitnými odbormi poskytujú možnosti nových pohľadov na riešenie teoretických i praktických problémov. Ako jeden zo zástupcov humanitných vied na týchto konferenciách musím priznať, že práve ich reprezentanti pribúdajú pomalšie ako by si to vyžadovala problematika týchto konferencií.

V tomto príspevku sa venujeme len jednému okruhu problémov – humanizácii mestských sídel. Je to pokus o syntézu myšlienok zo statí, ktoré boli publikované v zborníku (v texte už neuvádzam autorov jednotlivých myšlienok). Referujúci v súvislosti s humanizáciou mestských sídel nemohli obísť **problematiku príčin vzniku dehumanizácie mestských sídel a jej dôsledkov**. Objašňovali proces urbanizácie, moderny, vzniku funkcionalizmu v urbanizme a ich súvislosti s prvkami dehumanizácie. Súčasne poukazovali na to, ako sa v klasickej industriálnej urbanizácii hľadali spôsoby začlenenia takých parametrov a komponentov do mestotvornej činnosti, ktoré by kompenzovali prvky odľudšťovania, odcudzovania sa mesta človekovi, prvky obmedzujúce priestorovú slobodu človeka a podriaďujúce jeho osobnosť "strojovému" mechanizmu dobre fungujúceho mesta. Hľadali sa urbanistické formy, ktoré by človekovi umožnili obnoviť jeho identitu s lokalitou, obnoviť ľudskú mierku mesta a stratený horizont. Idea záhradných miest mala navrátiť prírodné prostredie mestám. Deklarovali princípy mestotvorných činností, ktoré by v európskych mestách zabránili strate kultúrnych, spoločenských a historických hodnôt mestského prostredia. Napríklad myšlienky Maxa

Webera o okcidentálnom (západnom) meste sa v referáte použili na ilustráciu špecifických vlastností humánnosti mesta. Tieto myšlienky klasika sociológie využil vhodne práve architekt. Podobne, nie politológ, ale architekt si zvolil tematiku vývoja urbánnej demokracie nielen v priestorovej organizácii mesta, ale i v jeho materiálovej substancii. Poslúžilo mu to ako východisko, aby ukázal ako práve urbanistickými a architektonickými zásahmi možno obmedzovať demokraciu a odľudšťovať mestský priestor.

Historický prístup sa často využíval na to, aby sa objasnili mechanizmy, ktoré viedli k dehumanizácii mestských sídel v podmienkach reálneho socializmu. Tak sa preniesol dôraz na objasnenie špecifických znakov dehumanizácie slovenských miest, ktoré ešte dlhší čas budú tvoriť hlavný problémový obsah poľudšťovania mestského prostredia. Medzi ne patrí deštrukcia historických jadier miest, ich vyľudnenie, podcenenie ich historickej, kultúrnej a spoločenskej hodnoty. Ich degradácia pokračovala často nasťahovaním do historického jadra sociálne neprispôsobivých ľudí, ktorí devastáciou obytného a sociálneho prostredia vytvárali z historických jadier "periférne oblasti" všeobecného záujmu. Potlačenie sociálnej funkcie ulice ako prirodzeného ľudského miesta identifikácie v priestore mesta, sa tieto miesta, ktoré boli nositeľmi stavovských statusov, mestských štýlov života, rituálov ich komunít, stali priestormi bez týchto ľudských vlastností. Extrémne formy princípov funkcionalistického mesta vyvrcholili v mega-panelákových monofunkčných sídliskách. Výrazné potlačenie ľudskej mierky, rôznorodosti ľudských potrieb v bývaní a službách, rozmanitosti urbanistických priestorov, vrátane chýbajúcich ulíc a námestí s ich sociálno-integračnou funkciou, prerastali už do cieľavedomého potláčania ľudských vlastností mestského prostredia, a to často pod rúskom jeho "modernizácie" a "urbanizácie". Individualizácia sa potláčala nielen v priestorovej organizácii mesta, ale i v organizácii bývania a obytného prostredia. Paternalisticky sa správajúci štát rozhodoval prostredníctvom centrálného plánovania o všetkých potrebách a záujmoch obyvateľov miest, o tom, v akých bytoch s rozmerom podlažnos-

ti a sídliskových hustotách majú žiť. Dominantnými sa stali technické a tzv. racionalizačné parametre výstavby miest a ľudské parametre sa im museli podriaďovať.

Identifikácia a pomenovanie týchto prvkov dehumanizácie umožnili objasniť proces vzniku urbanistických deviácií, aj to, ako sa za určitých podmienok uskutočňovala premena aktérov výstavby z vizionárov na ideológov s reálnou (i keď iracionálnou) politickou mocou, ktorí naplnili mocenské politické zábery. Spresnil sa aj podiel vplyvu spoločenských podmienok, ktoré vylučovali slobodnú súťaž a nahrádzali ju privilegovanými spoločenstvami založenými na rodových klanoch, stranických mafiánskych spoločenstvách, či zoskupeniach regionálneho pôvodu s ochranou vplyvných politikov. Z rozhodovania o konkrétnych potrebách a záujmoch na tvorbe mestského prostredia boli eliminovaní samotní jeho užívatelia (nie de jure, ale de facto). Vylúčením participácie obyvateľov na rozhodovaní o podmienkach svojho života v sídle sa vytrhli korene občianskej demokracie, z ktorých kľúčia výhonky tvoriace základy ľudskosti mestských sídel. Človek sa tak stával len jednou zo súčastí fungovania strojového zložitého mechanizmu mesta. V tejto technokratickej predstave, kde sú ľudské parametre a vlastnosti (vrátane historických, kultúrnych, umeleckých a spoločenských hodnôt) podriadené technickým parametrom (výstavby, dopravy, bývania), sú zabudované ciele *technopolisu* späť s dehumanizáciou.

Ukazuje sa, že tento hodnotový "model" má svoje metastázy aj v súčasnosti a objavuje sa sporadicky pod inými názvami a inými argumentáciami v návrhoch na prestavbu, výstavbu či revitalizáciu jednotlivých častí mesta. To nasvedčuje tomu, že ideu *humanopolisu* treba neustále presadzovať a obhajovať. Aj preto je veľmi potrebná cieľavedomá prevencia zameraná na možné neželateľné sociálne dôsledky investičných zámerov, ktoré veľmi ľahko vyúsťia do dehumanizácie. Prevencia, ktorá má zabrániť neželateľným dôsledkom v životnom prostredí, je súčasťou zákona o hodnotení vplyvov na životné prostredie (EIA). Prevencia, ktorá by robila podobnú službu pre sídelné spoločenstvá (známa v zahraničí ako Social Impact Assessment), je zatiaľ u nás len utó-

piou sociológov. Možno, že je neželateľná aj preto, že pripravuje odborné stanovisko k investičným zámerom pre verejnosť a môže vplývať na verejnú mienku, ktorá má v demokratickej spoločnosti dôležitú úlohu v prijímaní rozhodnutí o realizovaní investičných zámerov vo výstavbe mesta. Informačná spoločnosť, jej technické a technologické parametre, vytvárajú kvalitatívne nové podmienky na rozvoj ľudských sídel. To však neznamená, že neobsahujú aj nové ohrozenia ich humánnych hodnôt.

V územnom plánovaní sa v problematike humanizácie mestských sídel vzájomne prelínajú technické, environmentálne a humánne stránky. Projekcia si vyžaduje konkrétne riešenie v rámci rozvojových cieľov každého miesta. Spolupráca ekológov a urbanistov pri riešení týchto problémov sa stáva pravidlom. Zabezpečenie vyváženého stavu medzi urbanizovaným prostredím a jeho environmentálnym potenciálom by sa však žiadalo doplniť o ľudský potenciál mesta. Environmentálny priestor života mestských populácií, jeho kvalita, sa stala v druhej polovici nášho storočia humánnou hodnotou. Územné plánovanie začleňuje do svojich regulačných tvorby mestského prostredia hodnoty vytvorené prírodou (územný systém ekologickej stability) vrátane prírodného prostredia mesta. Zdôrazňuje sa potreba dosiahnuť vyvážený stav medzi ľudským a environmentálnym potenciálom mesta. Možno súhlasiť s tézou, že narušením tejto rovnováhy devastáciou životného prostredia sa nielen "odprírodňuje" environmentálny priestor mesta, ale súčasne dehumanizuje jeho sociálny priestor. Túto tézu potvrdzuje aj vzťah medzi kvalitou životného prostredia a zdravím ľudskej populácie sídla. (Koncom dvadsiateho storočia sa medzi civilizované choroby začlenili aj alergické ochorenia práve v dôsledku zhoršenia kvality životného prostredia.) Ľudskosť, ako hodnota mesta, dostáva komplexnejší charakter kvalitou životného prostredia ako humánnou hodnotou. Komplexnosť tejto hodnoty mesta si vyžaduje aj komplexný (multidisciplinárny) prístup pri riešení humanizácie mesta. Východiskom takéhoto riešenia je mať k dispozícii dobre spracovaný užívateľský model obyvateľov, ktorý vyjadruje ich sídelné potreby a záujmy. Z toho vychádza ana-

lytický model odborníkov, ktorý by mal zahŕňať environmentálnu, technickú, sociologickú a organizačnú stránku. (V organizačnej stránke zohráva veľmi dôležitú úlohu participácia občanov.) Syntéza završujúca tento model by mala preukázať zabezpečenie ľudských parametrov mesta.

Pre takúto požiadavku komplexnosti a multidisciplinárnosti je zatiaľ u nás zabezpečená len odborná príprava urbanistov a environmentalistov, chýba v oblasti humanitných vied. Nevytvorili sa ešte inštitucionálne podmienky na možnosť systematického vzdelávania v environmentálnej sociológii, či v širšom chápaní – humanitnej environmentalistike.

Snahou referujúcich bolo priniesť poznatky pre krajinotvorbu, urbanizmus, územné a environmentálne plánovanie, ktoré by prispeli k humanizácii mestských sídel. Je veľmi zložité zhrnúť ich na krátkom priestore. Týkali sa tak cieľov mestotvorných činností, kde sa stále viac dostáva do popredia zdravie ako základný atribút kvality života. Na to nadväzuje potreba sprístupniť mestské priestory pre hendikepovaných občanov, ktorí pre svoj pohyb potrebujú architektúru bez bariér – humánnu architektúru. Architektonické kvality obytného prostredia sa charakterizovali ako priorita vo výstavbe, prestavbe a revitalizácii obytného prostredia s poukazom na u nás málo využívané podzemie, ktoré môže odľahčiť nadzemie od viacerých funkcií. Humanizácia mestskej ulice, a s tým spojená humanizácia v oblasti dopravy, predstavujú jednu z najzložitejších úloh v humanizácii mestského prostredia. Výstavba peších zón a obnovenie ich funkcie sociálnej integrácie obyvateľov celého mesta sa stali už aj u nás prevenciou humánnou hodnotou miest. Estetika ako humanizujúci prvok mesta sa často chápe zúžene, bez väzieb na kultúru a umenie. Umelecká kultúra by mala určovať systém hodnôt ako nevyhnutnú podmienku integrity človeka. Proces humanizácie miest nie je možný bez humanizácie sociálneho prostredia mesta, bez urbánnej demokracie a bez participácie občanov. Humanizácia prostredia mestských sídel je podmienená aj celospoločenskými podmienkami, stavom humánnosti celej spoločnosti.

V súvislosti s riešením problematiky humanizácie miest sa nemohla obísť ani

metodologická a metodická stránka. Okrem spomínanej problematiky multidisciplinárneho prístupu, prezentoval sa aj prístup holistický a postmoderný. Nastolila sa aj problematika determinantov humanizácie mestského prostredia, súvislostí kontinuity a diskontinuity v mestských štruktúrach a ich vplyvu na humanizáciu prostredia, súvislostí spojených s humanizáciou vidieckych sídel a potom i súvislostí medzi ekologickou krízou a krízou humánosti v ľudských sídlach. Metodologická problematika prekrývania rôznorodých (synkretických) komponentov v sídelných systémoch

nastoluje už dávnejšie otázku ich "integrátora". Z tohto hľadiska sa lokálna kultúra so svojimi artefaktmi a socio-kultúrnymi regulatívami ukazuje ako dominantná integrujúca zložka v ľudskom sídle.

Je preto dobre, že tohtoročná konferencia (4.–5. mája) sa bude zaoberať problematikou krajiny z hľadiska kultúrneho a kultúrno-historického potenciálu. V druhom problémovom okruhu sa bude klásť dôraz na metodologické východiská, prognózy a koncepcie vývoja krajiny Slovenska.

Ján Pašiak

Žiť život naplno...

(pokračovanie zo strany 58)

Prof. RNDr. Milan Ružička, DrSc., patrí do úzkej skupiny tých biológov, čo sa už od stredoškolských a vysokoškolských štúdií venovali ušľachtilému zámeru – rozvoju biologickej kultúry na Slovensku na všetkých stupňoch výkonnej a riadiacej práce. Svojou iniciatívou pre rozvoj prírodných vied, moderným, progresívnym a tvorivým myslením a výsledkami organizačnej a vedeckej práce získal ďalších nasledovníkov, mnohých obdivovateľov a priateľov, na druhej strane však, bohužiaľ, aj nepriateľov.

Vytrvalosť, náročnosť a precíznosť vo vedeckej i riadiacej práci, najmä však odolnosť prof. Ružičku pri prekonávaní rušivých a nepriaznivých vonkajších momentov, ktoré často zasahovali do rôznych oblastí jeho doterajšieho tvorivého života, môžu byť príkladom pre mnohých z nás.

**Doc. Ing. Ľudovít Weismann, DrSc.,
bývalý riaditeľ
Ústavu experimentálnej biológie
a ekológie SAV**

Bolo to pred 30 rokmi, keď som ako absolvent vysokej školy premýšľal o svojej práci v budúcich rokoch. Vtedy som sa prvýkrát stretol s menom jubilanta, s pracovným zameraním a výsledkami vtedajšieho Ústavu biológie krajiny SAV, ktorý prof. M. Ružička založil.

V ostatnom decéniu som mal príležitosť, ktorú si veľmi vážim, úzko spolupracovať s prof. M. Ružičkom. Od našich prvých pracovných kontaktov som vždy obdivoval jeho pracovné nasadenie, jeho, zdá sa, nevyčerpatelnú energiu, jeho široký pracovný záber. Vždy mal naporúdzi novú myšlienku, a teda i nové plány, nové aktivity a akcie. Jeho práca na poli krajinej ekológie sa dá charakterizovať ako permanentná inovácia toho, čo tu bolo a sústavné kreovanie nových koncepcií, či už v inštitucionálnej, alebo osobnej polohe.

Máme sa od jubilanta stále čo učiť.

**Ing. Július Oszlányi, CSc.,
riaditeľ
Ústavu krajinej ekológie SAV**

Milan Ružička, ako výrazná vedecká osobnosť, bol na Slovensku priekopníkom myšlienky zaoberať sa štúdiom a propagáciou životného prostredia v jeho širších prírodných a socioekonomických

súvislostiach, súčasne bol aj zakladateľom nového interdisciplinárne orientovaného krajinoekologického výskumu na Slovensku. Môj vedecký rast a pracovný štýl bol do značnej miery ovplyvňovaný našou tridsaťročnou úzkou spolupracou.

Z pozície riaditeľa ústavu bolo sympatické, že mal otvorený a priateľský prístup k mladým vedeckým pracovníkom a poskytoval im šancu odborne sa profilovať a rásť. Na druhej strane bol však aj dosť náročný na svojich spolupracovníkov pri plnení si konkrétnych pracovných úloh, čo bolo okrem iného tiež podmienené charakterom novej netradickej interdisciplinárnej tímovej spolupráce, prísnej na dodržiavanie termínov horizontálne i vertikálne na seba nadväzujúcich jednotlivých pracovných postupov, najmä pri vypracúvaní konkrétnych krajinoekologických plánov.

Popri organizačných schopnostiach pána prof. Ružičku mi imponoval aj jeho zmysel pre poriadok pri vedení evidencie spisov. Mal som možnosť ako tajomník niekoľkých výskumných úloh ústavu sledovať, s akou niekedy až prehnanou pedantnosťou si vedie písomnú dokumentáciu. Domnievam sa, že táto prísna organizácia písomností pri toľkom pracovnom